

EUSKERAZKO IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

III

Garai artan gure Euskalerrriaren mendi-aranetan jendearen aberastasuna zerk osotzen zuanaren berri ere ematen digu larruki onek, bi anaiek Taranko'n eraikitako santutegia "cum omnia que ganavimus et augmentare potuimus ("irabazi eta geiagotu dugun guziz") ornitu zutela, esaten bait digute: "Id est", "au da": zaldiak ("cavillos", "v"z eta "l" bakarrez Portugal'en bezala aoskatuaz), beiak ("baccis", ablatibuz eta "b" kin), astoak "iumenta") ardiak ("o^yes"), auntzak ("capra"), zerriak ("porcis" ablatibuz berriro besteak akusatibuz daudela), oge eta oge-oialak ("lectuaria"), soiñekoak ("vestimenta"), kasullak, liburuak, kalizak, zillarrezko, tupikizko eta zurezko ontziak ("vasa argentea et aerea et lignea").

Oietxek izango ziran Euskalerrriko beste basterretan ere, gure jendearen aberastuna eratzten zuten gaiak.

VIII mendea ez da oraindik erromes edo peregrinazio aundien aroa. Alare Euskalerrriari santutegietara erromes ibiltzeko oitura ba'zuala orduan ere jendeak, erakusten digu gure larrukiak eta baita erromes eta beste arrotzek alkarrekin komunitatean bizitzekoa ere.

Euskalerrriko bizieraz bi gauzatxo erakusten dizkugu gure larrukiak:

—Naiz VIII mendea erromes edo peregrinazio aundien denbora izan ez, emen atsegin zitzaizela euskaldunei erromes ibiltzea.

—Arotzak ere santutegietara biltzen zirala eta an bertako eleizgizonekin komunitatean bizitzen zirala. Santutegiak eta lekaidetxeak zirala orduango otelak, alegia, eta an, arrotzak lekaide bizitza egiten zutela, otoizketan eta baita alorreko lanetan ere seguruaski. Ori izango zan bertan jan eta lo-egiteagaitik ordaintzen zuten saria.

Ikus nola mintzaten zaizkigun ulertzeko izkera sail eta naasian, Vitulus eta Erbigiuz anaiek: Beraiek diotenez, "ut sint in auxilium servis Dei et peregrinorum vel ospitum qui is viverint comuniter cum illis vivant", euskeraz: "Jainkoaren serbitzarien onerako, eta, emen bizi diran artean aiekin gorputz bat egiñik biziko diran erromes eta arrotzen onerako" egin omen zituztela egin zituzten gauza guztiak, dioskute.

Beraientzako Vitulus eta Erbigiuz anaiek, eginkizun aietan beren aberastasunak ("hereditates") oro utzi izatearen truke, urtean iru meza eskatzen dizkiete bertan biziko diranei: "ut omni anno tribus vicibus non desistant missas cantare". (1)

Ortografiari dagokionez oar bat: "MIHI" ("ni" esan nai duan "EGO"ren datibua idaztean) "CH" ipintzen duala larruki onek beti "H" ren ordeaz. maiz egiten zuten ori beste lumalari zarrek ere. "MIHI" itzean ordea, "K" aoskatzen zuten "H" a. Eta "CH" ere, beti-beti, "K" bait zan aientzat, errez ikusi dezakegu, lumalari aiek "H" eta "K" errez bata-bestearekin nasten zituztela, naiz azkeneko soiñu au batzuetan "CH" eta beste batzuetan "K", "C", edo "O" erabiliaz adierazi. Izango ditugu orrelako idazkerak aurkezteko egokitasunak erdiaroko idaztien ikerketa egiten jarraitzen dugun neurrian.

Aski bezaigu gaurkoz, "H" a erabiltzeko orixe zala lumalari zar aien arrazoietakoa bat. Onatx gaur ikusi ditugun bi arrazoiak:

Aurrenekoa: Gure "Ñ"ren soñua emateko "N"ren atzetik "H" a jartzea. Mintzatu gera ortaz, idazlan ontako lenengo dokumentua aztertzerakoan.

Bigarrena: Oraintxe esan dugun bezala, gure "K" adierazteko ere "H" a erabiltzen zutela maiz.

Aipa dezagun beste arrazoi bat ere, danetan garrantzitsuena: Orduango arauziurren falta. Orrelakoa araurik ez zutelako gogoak ematen zien bezala dantzatzaren zuten "H" toki batetik bestera. Ala, maiz aski ikusi aal izango dugu, larruki auek aztertuaz goazela, larruki bat berean itz ber-bera "H"z idatzia orain eta "H"rik gabe lerro bat edo bi geroago.

—Ba zituzten beste arrazoi batzuk ere, gure gaurko beste izki batzuen otsa idatzian ere, erabiltzen bait zuten "H" a, azalduko dugun lez.

Aoskatu ordea, emen ez da sekulan "H" rik aoskatu. Ori, batere ezpairik gabe olesutu dezakegun gauza da. Orregaitik, izugarrizko txatxukeria eta oker gaitz aundia egin ditugu izkuntzaren aurka Euskaltzaindiak "H"ren bearrik ez genduan eta "H" rik nai ez genduan euskaldunoi "H" a indarrez artuarazi nai izan digunean. Bizirik erio-zori beltzetik irtetzeko eta bizirik jarraitzeko, erreztasun guztiak aski ez zituan euskerak ez zuan orrelakoa ateka gaizto eta zailtasun bearrik.

.....

"Regnante principe Aldefonso in Obeto" izenpetzen digute bi anaiak larruki au: "Alfontso printzipea Obiedo'n errege dala".

Alfontso ori, Asturietako II Alfontso dugu, Fruela I'aren semea. Euskalduna zuan ama; Fruela'k emen katigu arrapatuta, gero, bere emazte egin zuan Munnia izeneko neskatx ura. Entzun nola ematen digun III Alfontso'ren "Kronika"k gertazin aren berri. "Fruela... Uascones reuelantes superauit. Huxorempe sibi Munniam, bomine (cepit?), exinde unde eta filium Adefonsum genuit", "Rotense" idatzian. ("Fruela'k... euskaldun borrokariak garaitu zituan; eta Munnia izeneko emaztea aien artetik artu; onengandik izan zuan Alfontso bere semea").

Ovetense" idaztiak zabaltzen digu pixka bat albiste medar ori: "Vascones rebellantes superauit atque edomuit. Muniam quandam adulescentulam ex Casconum praeda sibi seruari praecipiens, postea eam in regali coniugio copulauit, ez qua filium Adefonsum suscepit". Euskeraz: "Garaitu eta menderatu zituan biurri jeiki zitzaizkion euskaldunak. Euskaldunei arrapatutakoetatik Munia zeritzan neskatil bat beretzat gordetzeko agindu zuan; gero errege-ekontzaz bere emazte egin zuan neskatil ura eta aregandik seme-izan zuan Alfontso". (2)

Len, Nonna Bella abatemearen idaztia aurkezterakoan, an Fruela onen izena aurkitzea, arrigarri egiten zitzaigula esan dugu. Ta orain? Zer esan orain 41 urte geroago aren semearen izena, II Alfontso'ren izena, beste larruki ontan aurkitzean?

Egin ote ziran pakeak berrogei urte oietan euskaldunen eta asturitarren artean? Ez; borrokan jarraitzen zuten, eta ala jarraituko zuten geroago ere.

Ez ote zeukaten une ura ezker bisigotatzat asturitarrek beren burua? Bai! Eun urte geroago ere, bisigotak esaten die bere "Kronika"n III Alfontso'k Asturietako erregei.

Iruña'n oraindik erregerik izan ez-ta, beren larrukia garrantziz eta apaintasunez ornitzeko ezarri ote zuten bertan Vitulus eta Erbigius anaiak asturitarren Erregearen izena?

Errege ura Munia bere amaren aldetik euskalduna izateak bultza ote zituan idatzian aren izena erabiltzera?

Izan ere, Errege ura erdi-euskalduna zan. Autrigoia seguruaski, austrigoia izango bait zan bere ama ere. Fruela karistiarren edo bardulitarren lurretara iritxi zanik ez du ba iñork pentsatu ere egiten. Autrigoiak ziren noski Vitulus eta Erbigius ere: Mena'koak edo Mena'ren ingurukoak, eta angoa, Mena'koa edo Mena'ren ingurukoak, errez izan

zitekean Munnia, errege onen ama bera. Ia-ia errikide zuten beraz Vitulus eta Erbigio'k Alfontso II'a. Orregaitik ipiñi ote zuten aiek onen izena? (3)

—Edo ta ...an, Aufrigonian, Euskalerrriaren sarkaldean... bai ote zuten asturiarrek beren mendeko lur-zati bar?

Orduango euskaldunek ezer idatzirik laga ez zigutelako, gure etsai amorratu bisi-gotek utzi zigutena beste biderik ez dugu garai artako gertakizunak jakiteko: gutxi, eta oso-osoan sinistu ez daitekeana. Etsaiek esandakoari fede geiegirik ez zaiola eman bear, edestizti edo istoriofragiaren legea bait da. Ori dala-ta, orduango gertakizunei-buruz egi osoa jakin gabe gelditu bearko dugu beti.

Alatagutziz, an, asturitarrek beren aiña ipini zetela dirudi. ("Dirudiala" diot, euskaldunen aldetiko albisterik ez bait dugu). Gaiñera emen oiña ipini ba'zuten ere, noiztik, noiz are, eta zenbait aiñako zabaleran... ez dizu iñork esango.

Alfontso I'a, euskaldunen aurka gudan sartu zanean, ez zan lurralde artan ibilli, Euskalerrriaren egoaldean baizik, Errioxa'n eta Bureba'nr (4). Fruela aurka altxa zitzaizkion euskaldunak zapaltzera etorri zala esatean ez du ezer ziurrik adierazten, ori bera egi-ten bait zuten erdiaroa asi ezker bisigoten erregeak ere, naiz sekulan Euskalerritik menderatu ez.

Gauzak orrela, bisigotak jausita gero, egiaz menderatu ote zuten asturitarrek Euskalerrriaren puskarren bat?

—Alde batetik ezetz dirudi; eta ara zergaitik: Fruela ilda, aren semea, gure II Alfontso au, Mauregatok erregetza leputu ziolako, Euskalerrira, bere amaren errira, etorri zan babes eskierraren billa, eta emen egon zan, arriskurik gabe pakean.

Mauregato errege lapurra zalarik, agintaritzan eskier ez zala egongo-ta, agian orregaitik ez ziola, egiazko errege iges-egiñaren billa, Euskalerriri erasoko? Baleike; baiña ori egia balitz eta asturitarrek Euskalerrrian zati bat ebatsi izan ba'lute Asturietako erregetza eskiertasunik gabe zegoan une ura izango zan euskaldunek izkilluen bidez ostera beren lurak berenganatzeko adiunerik egokiena. Orrelako eusko-eraso baten azternik ordea ez da edesti zarretan ageri.

—Beste aldetik ordea, 804'gn urteko Abenduaren 21'e an, gure II Alfontso erdi-euskaldun onek eta Jon zeritzan gotzai batek Gobiaran'go "Vallis Posita" gotzai-uri egin ziguten-da... uste izatekoa da aldi artan beintzat gure sarkaldeko lurretan Asturietako Erregeak nolabait eskua bazuala. Noiztik, nolako baldintzetan eta nondik-noraiño, iñork askatuko ez dizkizun korapilloak dira.

.....

Garrantzi aundiko xedea da edestiarentzat larruki zarrak egin oi dituzten Doneen-aipaketak. Ona, larruki onek damaizkigunak:

DONEZTEBE.— Eliz osoan betidanik ospatu izan dan Donea dalako, ez digu bere aipua ez erakusten.

DONEROMAN.— Ez da Done onenak ere, au ere eliz osoan, sarkaldean beintzat, ondo ezagutua bait zan.

EMETER eta ZELEDON Doneak. Euskaldunak seguruaski biak; edo ta beintzat, Euskalerriko Kalagurri'n beren bizia Kristoren ziñopa eman zutenak. Ez digute auek ere ezer aundirik erakusten, bi Done auen eraspina, Euskalerritik at arras zabaldu bait zan gure inguruko Eliza-baitan.

DONEMARTIN.— Au bai, au txit arduragarri dugun Donea da. Eta ona zergaitik:

Martin Donea, Turena'ko Gotzai izan zan VI mendearen zatian, eta Galietan bizi izan zan beti, naiz jaiotzez Panoni, gaurko Ungari'ko semea izan. Bera ilda bereala etorri bait ziran sarkaldera iparraldeko barbaritarrak, aren izena ez zan Espaiña'ko lurretan ezaguna. Done Jakoba'ren Konpostela'ra zetozan erromesek ekarri zuten Espaiña'ra Donemartin'en izena eta arenganako jaiera. Konpostela'runtzko erromesketa ordea, asko geroagokoa da, XI, XII eta andik onuntzko mendeetakoa.

Eundaka urte, leenago beraz, ondo ezaguna eta omendua zan emen Turena'ko Donemartin. Ain omendua ere! Ain done gutxi aipatzen dituan larruki ontan, bere ize-

na... aurkitzen bait dugu! Geiago oraindik, 800'gn urtean egiten dute Vitulus eta Erbi-
gius anaiek aren aipua, eta gaiñera, Donemartiñen eliza lurjota aurkitu zutela esaten
digute, eta eliz ura beraiek bir-jaso zutela. Zarra zan ordurako, ikusi dezakegunez,
euskaldunek Donemartiñeri zioten eraspina. Baita Turena'tik urrutien zeuden bazte-
rretan ere. Gaur Burgoskoak diran mendi-aranetan-Taranko'n, Mena'n, Billarkaio'n--,
adibidez. (5)

Zer esan nai digu onek?

Aro zarrean euskaldunoi, egotik gora baiño iparretik beera geiago etorri zitzaigu-
la kristautasuna. Edo beintzat, gutxienez, beitik gorakoa aifia izan zala goitik beerako
igikunde.

800'garren urtean lur-jota dakusgu gure Sarkaldean Martin Deunaren Eliza. Noiz
eraiki ote zuten ba Turena'ko Gotzai Donearen omenez, euskaldunek, orduan jausirik
zegoan eliz ura? Eun urte leenago, VII mendearen azken aroan? Berreun urte leenago,
VI mendean? Baiña... VI mendearen atarian il zan Done martin Turena'n, 397'garren
urtean!

Garona Ibaiaren lurretan zegoan aldi zaar arian Euskalerraren Iparreko muga. Ez
da Turena andik urruti gelditzen. Orregaitik, agian, ain errez ezagutu eta ain azkar
onartu ote zuten euskaldunek Donemartiñenganako eraspina? Orregaitik iritxi ote
zan ain arin gure txokorik izkutuenetaraiño arenganako jaiera?

Danadala, esan dugun lez emen kristautasunaren eta kulturaren bideak egoaldetik
gorakoak ez baiñan iparraldetik beerakoak izan ziralako, ez digu Vitulus eta Erbigivas
anaien larrukiak Bisigot-Elizako Donerik aipatzen. Ori... bisogoten Jaurerria jausi ta ia
mende oso bat geroago!

Bi erakuspide atera dezakegu ez-aipatze oriatik:

Aurrenekoa: Leenago Toledo'k bisigotengandik izan ez zanbezela, orain ere, aien
oiñordeko ziran Obiedo'ko asturiarregandik, ez zala Euskalerrira kultur-etorririk izan.
Euskalerrira kultura Iparretik etorri zala, geienbat, erdiaroan.

Bigarrena: esan dugun guztiaren ondorio bezala, esan dezakegula ezpairik gabe,
emen ez zutela, ez bisigotek ez asturiarrek, erabateko oin sendorik sekulan ipiñi.

Latiegi'tar Bixente

*(1) Maiz ari gera idazlan ontan Asturias aipatzen. Bai al dakizu Ondarrabi'ko kaiak ASTURIAGA
duala izen? ASTURIA euskal jatorrizko izena ote dugu? Ez eidazu erantzun Asturiak urrutiegi
dauzkagula aien izena jatorriz euskerazkoa izateko, bata bestearengandik oso berlan egonak
ditugu-ta Asturia eta Euskalerrria; antziña artan bi "Asturi" bereizten bait zituzten españiarrek:
Sarkaldeko Asturia ("Las Asturias de Oviedo") eta Sorkaldekoa ("Las Asturias de Santillana")
gaurko Santander'en. Auzokoak ziran, beraz, Asturia eta Euskalerrria. Ez, arren, gaiñera aztu,
Asturiarekin mugatzen zuan Euskalerrriaren zatiari Autrigonia edo AUSTRIGONIA esaten ziotela
erromatarrek, eta "austrigones" edo "autrigones" euskal-leñu artako jendeai. AST-URI. Zalantzari-
rik gabe, atzizkia beintzat euskalduna du izen orrek. Aurreizkia? AST?*

*ASTURITZAGA, Araba'ko Arkaia'n alor baten izena da, eta ASTURI AZAGA eta ASTUNI ta
ASTUNIZAGA, euskal abizenak Araba'n.*

*(2)Araurik ez zutela eta idazle zar aiek "H" a nai zuten bezela erabiltzen zutela esan dugu. Orra
or "UXOR" ("emazte" lateraz) sekulan "H"rik izan ez duan itza "H"z idatzia. "Kronika"tik jaso
ditugun itzak, Ubieto'ren aipatutako argitalpenean 41 eta 42 orrietan daude.*

*(3)Baleike II Alfonsot an nunbait bizita izatea ere Mauregato'rengandik igesi, "amagandiko
aidean artean babes aurkitzeko, Araba'ra etorri zanean". 'Alabam petiit, propinquisque matris
suae se contulit" "Rotense idazkiak"; "a regno deiectus apud propinquos matris suae in Alabam
commoratus est" "Ovetense" k. ("Kronika" 44-45 or.).*

(4)—Bai noski, badakit III Alfonsoren "Kronika" zer dion: "eo tempore populatur... Subporta, Carranza..." Ots, aldi artan, 1 Alfonsoren aldian (739-757), jendez ornitu zirala "Sopuerta eta Carranza"; baiña orrek ez du ezer garbirik erakusten. Ikus zergaitik.

—Bi erri oiek, Estornes Lasa'k usmatzen duan lez, Bizkairen sorkaldean ezagutzen ditugun bi erriak ez izatea baleikelako.

—1 Alfonsok erregetza artu zuanean, 739'an, Bizkaiko sarkaldea jenderik gabe utsik egotea itxurik ez duan gauza dalako. Ogei urtetan ez zuten arabitarrek Enkarterrietara iritxi ta ango jendea ikaraz igesi ipintzeko astirik izan. Bizkaiko eta Enkarterrialdeko lurretara, gaiñera, arabitarrak ez ziran sekulan urbildu, eta ango jendeak ez zuen beiñere arabitarren bildurrik izan. Errioxa'n, Bureba'n, eta 'Al Kile" aietan ezpataz Euskalerraren ego-sarkaldeko ateak arabitarrei isten zizkieten arabar gudari trebeei zor diete bizkaitarrek orduango lasaitasun ura.

—Agian orregaitik, "Kronika" k ez diosku erri oiek **nok** jendez ornitu zituan, jende aiek nongotarrak ziran eta noren esanera zeuden.

—Ortaz, zalantzarik gabe, jendez ornitze ori dana la bi mende geroago 111 Alfonsoren bisogotarren arrokerizko erronka ustel bat besterik ez dala esango nuke nik, eta gezurra dala "Sopuerta" ta "Carranza" aipatzean Euskalerriaz ari ba zan beintzat. Eta ala ari zala dirudi.

—Galiziako itxasaldea, Asturias" (Santillana'koak seguruaski, --eta au aipatzean aipatzen ditu "Sopuerta" eta "Carranza"; urbil zeudelako noski), eta Castilla ematen dizkigu orduan jendeztatua bezela, eta ustel usaia dario kontu guztiari. Gezurra da beintzat "Castela"ri buruz diona. VIII mendean eta baita urrengoan ere, asturitarrek ez zuten Gaztela'n eskurik izan; an 'Al Kile" etan, dirudianez, arabitarrak ziran borrokan ibili ziranak. Ez beintzat asturitarrek. Ai gure osaba aiek!, zegaitik ez ete ziguten ezer idatzi?

(5) Villarcayo.— Villarcayo? ala Villa-Arkaio? —"Villa" erdera utsa da, bai noski, baiñan "ARKAIO" ori, oso-osoan euskalduna danik, nork ipiñiko du zalantzan? Arabaren erdi-erdian, Arkaute, Elorriaga, Otazu, Aberasturi, eta Azkartza'ren artean ba' duzu ARKALA deritzan erri bat.

